

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SØNDERJYSK

MÅNEDSSKRIFT

Hans Neumann: Udgravning med traktor

Jørgen Eriksen: Sønderjyder i felten

Vilb. la Cour: Kong Gudfreds Danevirke

J. R. Volquardsen: Andr. Chr. Lützen

Marius Schildt: Martin og Fie

Nordslesvig på Flensborg Museum

AUGUST

8 · 1969

45. ÅRG.

DEN STORE EGNSVANDRING

Kun et af de »tre slotte ved Westensee«, som vi besøgte i 1959, bliver udflugtsmål i år. Det er Emkendorf. Foruden Westensee kirke skal vi se det nyoprettede frilandsmuseum i Molfsee syd for Kiel. Her spises i den store restaurant, og museets direktør, professor Kamphausen, holder foredrag og leder rundvisningen. Sidste mål er den interessante klosterkirke i Preetz.

Ekskursionen bliver i to afdelinger, lørdag den 6. og søndag den 7. september, med ca. 160 deltagere pr. dag, så interesserede kan allerede nu overveje, hvilken dag de foretrækker. Programmet bliver det samme begge dage.

Indbydelseskort med nærmere oplysninger og priser vil blive udsendt til alle medlemmer omkring 15. august 1969. På udvalgets vegne

Chr. Stenz

I lighed med tidligere år arrangerer Historisk Samfund for Sønderjylland atter i år en

»HISTORISK SØNDAG«

Turen er i år blevet tilrettelagt af Tønder amtskreds, der har udvalgt 8 historisk interessante steder i Tønder amt.

Søndag den 10. august vil der om eftermiddagen fra kl. 14 til kl. 17 blive givet orientering om stedernes historie ved kyndige lokale folk.

Det er vort håb, at mange af vore medlemmer igen i år vil benytte sig af tilbuddet og besøge et eller flere af stederne. Også feriegæster og andre ikke-medlemmer er meget velkomne.

Ved besøg det første sted erlægges en afgift på 2 kroner, og det udleverede adgangstegn gælder derefter til alle 8 steder.

Program for »Historisk Søndag«

1. Tønder: Besøg i et af Tønders nyrestaurerede gamle huse. Orientering ved overlærer Diedrichsen.
Skolecentralen, Østergade 56. (Parkering bag ved bygningen).
2. Løgumkloster kirke (refugiet) v/ pastor Bork Hansen.
3. Udsigtspunktet »Vognshøj« med den storslæede udsigt over Vest-slesvig.
4. »Misthusum«. Ad »Den svorne vej« til landsbyen, der gik under i »Den store flod« 1634, v/ vandrerhjemsbestyrer P. Petersen, Rømø.
5. Udgravningerne af jernalderlandsbyen ved Drenghsted, v/ grd. Johs. Bruun, Drenghsted.
6. Trøjborg slotsruin, v/ fhv. grd. Johannes Nissen.
7. Hviding kirke, v/ pastor Frandsen.
8. Billedskærer Brodersen, Hjørpsted.

Idrætshøjskolen i Sønderborg

Højskole med lederuddannelse i gymnastik, boldspil, fri idræt og svømning. 6 mdr. vinterskole for mænd/kvinder fra 3/10-28/3.

3 mdr. sommerskole for kvinder fra 3/5-28/7.

Tlf. (044) 2 18 48

Bent Brier.

LØGUMKLOSTER HØJSKOLE

Kursus begynder sept., nov., febr.
Korte sommerkursus.

Tlf. 4 33 25

OVE ARKIL A/S

CIVILINGENIØR - ENTREPRENØR

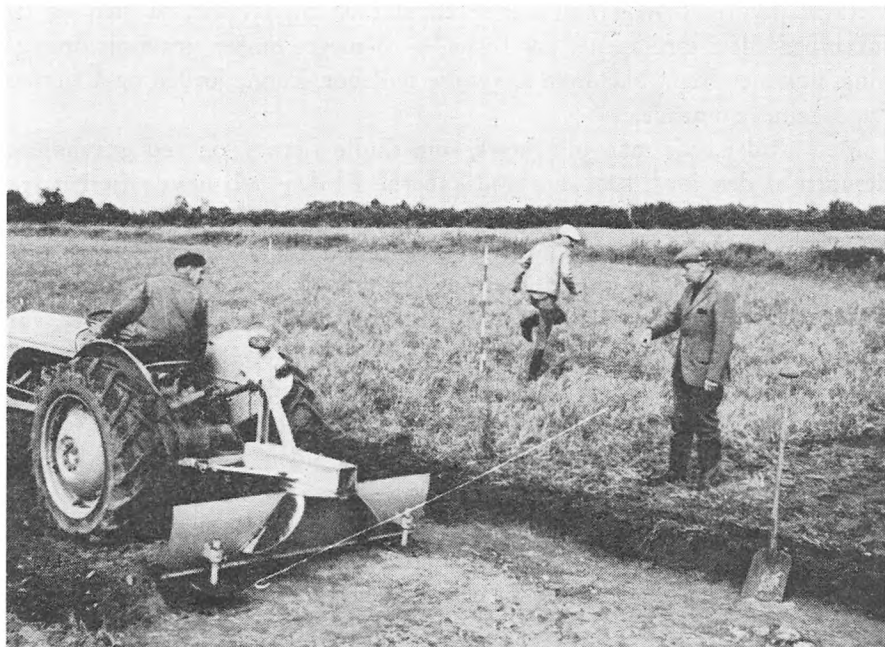
HADERSLEV

OUGAARDS

Boghandel

Vi har altid det bedste af den nye og den ældre litteratur på hylderne

Haderslev - tlf. 2 25 71

Traktoren har vist sig at være en udmærket hjælp for arkæologen. Men den kan også skabe problemer; således har Haderslev amts museums traktor, der for tiden bruges ved udgravningen af Olmersdiget, lidt overraskende afsløret en ekstra palisaderække en snes meter fra det forsvarsværk, museumsinspektør Hans Neumann (til højre) i de senere år har udgravet. Det uventede fund blev gjort, da man med traktoren anlagde en søgegrøft vinkelret på Olmersdiget. Nu er spørgsmålet, hvad formålet med denne pælerække kan have været, og om denne nye række også kan findes andet steds i nærheden af diget.

Udgravning med traktor

For dem, der mange gange har læst bemærkningen om, at arkæologer graver med teskeer, kan det nok se mærkeligt ud, at et museum nu anskaffer sig en traktor til udgravningsbrug. Hvad sker der, hvis den rammer en urne? Kan den ikke let ødelægge meget?

Disse betænkeligheder er vel motiverede. Man må grave forsigtigt, også med en traktor.

Men udgravningerne er jo gået i retning af, at udgravningerne fik et stadig større omfang. Ser man udgravningsbilleder fra før århundredskiftet, så står arbejderne i et snævert hul i jorden omkring en lille stendynge eller en urne. De har spader i hånden, og jorden er lagt op ved siden af. Sådan fandt man sagerne dengang.

1920'ernes og 30'ernes foretrukne redskab var skovlen, dette vidunderlige

værktøj, hvormed man kan danne en glat og plan flade, så sten og de farveforskelle i jordlagene, der fortæller så meget om en gravhøjs opbygning, kommer frem. Når man anvendte trillebør, kunne jorden også fjernes fra et mindre område.

Men altid havde man pløjelaget, som skulle fjernes, og ved gravhøjene desuden al den jord, som markredskaberne i tidens løb havde fjernet fra højen, og som nu lå i et tykt lag uden om højens fod. Det var mange trillebørfulde, der skulle fjernes, inden undersøgelsen kunne begynde.

Så fik museerne da efterhånden maskinkraft til at fjerne den jord, man ikke kunne finde noget i alligevel. Første gang dette skete her i landet, var ved Haderslev Museums udgravning i Sdr. Ønlev i 1954. Åbenrå vejvæsens store bulldozer på larvefodder skrabte meget nøjagtigt pløjejorden af en stor gravhøj. Men uden for højfoden lå to ukendte stenaldergrave, og da nu den tunge maskine kom kørende ned ad højsiden, kunne den ikke ved højranden hurtigt ændre retning og køre vandret ud. Den gik i et grådigt greb ned i jorden, så kvindegravens ravperler fløj til alle sider!

Det så forfærdeligt ud. Men man måtte jo sige, at hvis denne maskine ikke havde været, så var undersøgelsen aldrig nået så langt ud, og disse to grave ville aldrig være fundet. Lidt for dramatisk viste denne situation fordelene og ulemperne ved det nye redskab.

Når Haderslev Museum så hurtigt er gået ind for det nye og har anskaffet en traktor selv, er det, fordi vi føler presset fra det store område, vi har, og de mange opgaver, der melder sig. Til købet fik vi god hjælp fra Haderslev Amts Landboforenings maskinkonsulent P. Koustrup, og de to redskaber, vi har, det ene kendt fra Drengsted og det andet anbefalet fra Holland, synes foreløbig at være de rigtige. Men endnu må vi lære at bruge dem. Tiden vil vise, hvor langt vi kommer.

For traktoren er kommet for at blive. Museerne har lært ikke blot at flytte jord, men også at grave med traktorens redskaber. Det er i flere år gjort ved undersøgelserne i Drengsted og ved store udgravninger i Vestjylland. Traktorskovlen tager altid kun tynde lag, så de skader, der sker, er ikke store. Til gengæld nås meget mere. Stenlægninger, stolpehuller, vægriller, ildsteder, brønde og grave afsløres i undergrunden, og hele landsbyer træder frem på de kort, der tegnes. I forhold til tidligere tiders mere minutøse udgravninger er dette noget nyt. En ny arkæologi, der kan give helt nye oplysninger om vor historie, er på vej.

Hans Neumann

Sønderjyder i felten

17. august 1919 holdt pastor Jørgen Eriksen, der inden krigen havde været frimenighedspræst i Sundeved, nedenstående foredrag på Ryslinge højskole, hvor han selv engang havde været elev. Jørgen Eriksen citerede først Henrik Pontoppidans genforeningsdigt og fortsatte efter at have kommenteret det:

At det ikke er let at sige noget tilfredsstillende om alt det, der er sket med én og i én, om oplevelserne, har jeg i de senere tider altid følt særlig stærkt, når jeg tænkte på krigsårene og deres kår, sådan som vi sønderjyder har oplevet dem. Vi blev for over fem år siden ført ind i noget så fremmedartet og uhyggeligt, blev kastet ind i en verden så vældig og usædvanlig, at vi nu ligesom ikke rigtig evner at repræsentere det, der er sket med os. Her gør sig vel den lov gældende, at vi altid bedst kan tale om vore oplevelser, når vi har fået dem på afstand. I øjeblikket og kort efter kan vi ikke gennemskue og fatter ikke til fulde, hvad der er foregået.

Imidlertid har vi jo naturligvis noget at sige om vore oplevelser under krigens kår, hvad vi mener at have lært i disse år. En og anden livsvisdom har jo klaret sig for os, og det vil vel så oftest vise sig at være sligt, som vi også inden krigen havde næmmet, men som vi i de forløbne år har

lært mere til gavns og fået yderligere stadfæstet, og jeg vil da prøve på at nævne forskellige af vore erfaringer, som jeg er vis på, at i hvert fald alle kristne sønderjyder har gjort.

Vi har følt det tungt og hårdt år efter år, jeg kan godt sige måned efter måned og dag efter dag, thi vi har følt det stadigt, at det er forfærdeligt at leve under tvang. – Der er jo tvang af forskellig slags. Den, der kender til at leve i et oprigtigt venneforhold, véd, at en ven i dette ords sande betydning, om det nu er ens ægtefælle eller en anden god ven, kan få en til at gøre eller lade være med at gøre ting, som man ikke sådan uden videre selv ville finde på. Og det kan godt i øjeblikket føles smerteligt at være under venners tvang, men det er en smerte, som stammer fra, at noget ondt i mig skal til at dø. Det er vel dette punkt, Paulus rører ved, når han siger det dybe, skønne ord: Kristi kærlighed tvinger mig. Han er sådan bundet ind i dette forhold til hans Kristus, at skønt meget ofte stritter imod Kristi indflydelse, så må han dog, enten straks eller til sidst, bøje sig, give efter for og gå den vej og retning, Kristi kærlighed driver i, men det er det bånd og den tvang, som det kan siges om, at »jo stærkere den bindes, des friere den gør«. Det sande venneforholds tvang bøjer og oprejser. Det er den gode tvang, intet menneske, som vil vinde og bevare sig selv, kan undvære at komme under, thi vi trænger til at bøjes og oprejses. Kærlighedens tvang tjener mine dybeste livsinteresser, min personligheds evige frigørelse. – Men der er en tvang af modsat art og væsen, en ond tvang, som der er fare ved og nød i at være under. Den kan møde os i en ydre fjendtlig magts jernhårde kommando, og fjendesindet og tvangen kan møde os i alle livsforhold, små og store.

Det er den tvang, alle undertrykte folk har sukket under, og vi i Sønderjylland har været under siden 64 og indtil krigen. Danske bønder, håndværkere og forretningsmænd chikaneredes, når de søgte dansk arbejdskraft, de danske blade forfulgtes tidlig og sent, det folkelige og kirkelige arbejde forfulgtes af politiet. Dansk hjem mødte tvangen ikke mindst fra skole og kirke, hvor modersmålet var sat i skammekrogen og det fremmede sprog i højsædet. Dansk ungdom mødte den, når de blev ført syd på, puttet i kejserens tøj og tjente år af deres liv i de prøjsiske kaserner, – vi mødte tvangen i ethvert berøringsforhold med staten. Det var en tvang, hvis smerte stammede fra, at livets sag hos os fik trange kår, fordi den tjente fjendens interesser og gik imod alle vore. – Men hvad tvang vi har mødt i tidligere år – det var altsammen børneværk imod, hvad der kom til os med august 1914. Bilerne, besat med gendarmere, snurrede op for vore bedste hjem ved dag og nat, politiet sprang ud og brød ind i hjemmene, lagde hånd på vore ledende mænd, førte dem under skarp bevogtning af sted, satte dem bag lås og slå –, ingen vidste, hvor de sad, før efter nogen tids forløb. Samtidig førtes alle unge og yngre mænd

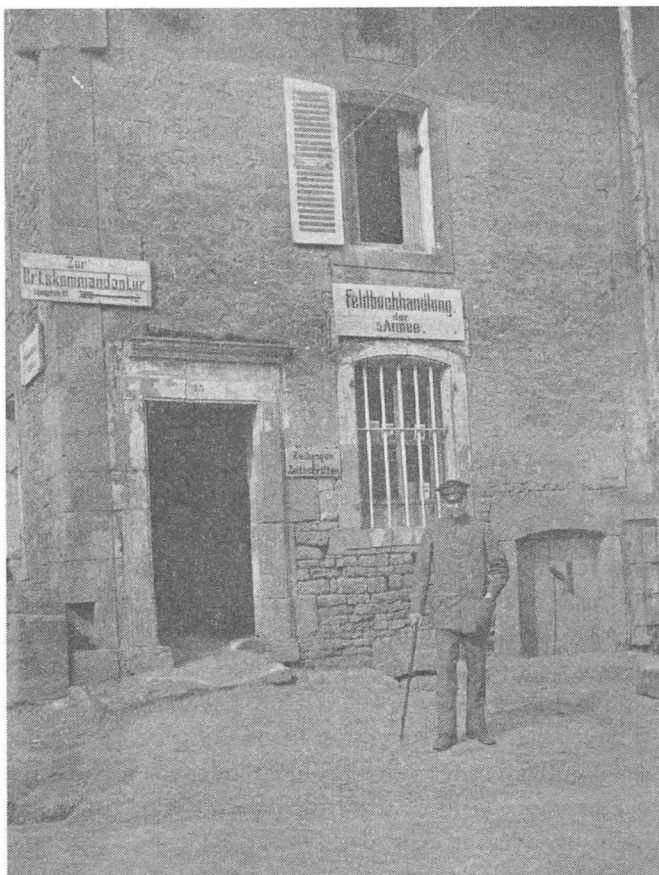
i en stor strøm syd på til en krigstjeneste, som hjertet vandede sig ved at give legeme til. Fra det øjeblik, kan vi sige, tilhørte vi ikke mere land og folk og hjem og gerning. De fremmede havde lagt beslag på os, vi toges i tjeneste i en fremmed ledingsfærd under forhold, hvor vi kun kunne føle os som en slags moderne slaver og intet andet. Fik vi lov til at komme på orlov, var det under forhold, hvor den følelse var fremherskende hos os, at vi nu i en stakket stund var vore hustruers og børns, vore forældres og søskendes gæster. Og gik så rejsen hjemmefra på ny ind i slaveriet, vidste vi og de kære ikke, om vi nogen sinde mere fik hinanden at se. Dette stadig at vide og føle sig i voldsmagtens besiddelse, altid være misforstået, miskendt, overvåget, ofte forfulgt og chikaneret, det er hjertevé og sjælslidelse. Under sådanne forhold skal der en stærk karakter til at holde sig oprejst med den sande fortrøstning. Det har man god hjælp til at kunne, når man er i et inderligt forhold til sit folk, og ikke mindre, når man har et rigt hjem bag sig, men det har man allermest hjælp til gennem et levende forhold til Jesus Kristus og vor himmelske far – det fik vi de stærkeste kræfter fra.

Vi har lært under krigen, hvordan alt sundt og sandt åndsliv lider under og skades af stadig at være under larm og støj og uro, jag og forvirring og af dette fortsat at skulle være optaget af en tjeneste, som hjertet ikke kan være med i. Åndeligt liv og gudsliv skal næres og plejes. Jeg skal have tid til, ligefrem tid til, og ro til at samle mig om det og give mig hen til det. Der skal samling, koncentration og stilhed til. Hvis det skorter på dette, så lider livet i mig; så sygner og fryser hjertet. Vi kender dette godt nok fra fredens forhold. Er livet i os, så skal det nok gøre sig gældende med sine krav til os, og så vil det komme og tale indtrængende og alvorligt og sige til os: Du skal samle dig, menneskesjæl, om det ene fornødne. Vær ikke anderledes udadventt, end at Du stadig kan finde indad og opad, som Gud kalder dertil, og som hjertet selv sukker efter det og trænger til det, thi hvad gavner det dig, om du vandt al verden, men måtte bøde med dig selv. Og følger vi ikke kaldet til samling og stilhed, så føler vi personlig skyld og uro, og så er det kun at håbe, at uroen må vokse sådan i magt, at vi ikke kan holde det ud, men må hjem fra verdens ørk, ind til os selv og hvilen i Guds samfund. »Men du, når du vil bede, da gak ind i dit lønkammer og luk din dør og bed til din fader, som er i løndom, og din fader, som ser i løndom, skal lønne dig åbenbare.« Gud er i løndom, og vil vi møde ham, må også vi forstå at være i løndom, at søge ensomhed. Hvor velsignet er det med denne samling om Gud og stilhed for hans åsyn, hvor hjertedybet får lov til at tale sig ud i suk og trang, i bøn og tak, mens Gud er nær med vederkvæggelsen, som kun han kan være det. Det er sjælens højtidstimer, da kræfterne med frimodighed og fred, med sang og lov, bliver ny og inderliggjorte.

Men når nu forholdene er sådan, at jeg ikke selv råder over min tid og ikke selv kan få den ro og stilhed, som er fornøden, og sådan var det for det meste i felten, så var det også svært. Hvor har jeg tit under krigen måttet tænke på Paulus, som sad år af sit liv i fængsel og i lange tider var under en soldats øje og stadige bevogtning. Det må ofte have været en dyb sjælslidelse. Det må jo tit have været umuligt for ham at bede en bøn i enrum. Hvilket savn det må have været for en mand som han! Jeg har kunnet forstå ham, føle med ham og beundre ham. Han levede jo til trods for de trange kår et så rigt og dybt gudsliv som vel ingen andre. – Men så er jeg også sikker på, at det er alle kristnes erfaring fra krigen, at når uroens og forvirringens kår var mest utålelige, og nøden føltes inderligt, så kom hjælpen. Gud prøvede os ikke over vor formue. Der kom på en eller anden måde forhold, som tillod nogen ensomhed og gav fornøden stilhed. Hvor vederkvægende kunne det f. eks. være efter lange tiders kampe, larm og vandren og uhygge at ligge en stille nat i reserve- og hvilestilling bag fronten og høre kammeraternes dybe åndedrag i træt søvn og så lade sine tanker vandre de kære kendte veje – indad i sjælens verden og få samling og rede på sig selv – hjemad for at dvæle hos de kære – opad til Gud for at fornyes i hans samfund. Sådanne vederkvæggelsens timer, er jeg vis på, alle de har fået i Guds time, som har trængt dybt dertil og sukket efter dem til Gud. Men derfor fik vi ligefuldt lært, hvilken ulykke krigens larm og forvirring og uro er. Det giver nød tid og gråd tid, også for hjertelivet. Det gælder nok om for folkene at leve sådan, at vi er freden værd. Så kommer krigene vel ikke.

Men fik vi lært det under krigen, hvor lykkeligt det er at kunne være i ensomhed i den betydning, hvori det nu er nævnt, så fik vi det også lært, hvor ulykkeligt det, i en helt anden betydning, er at være stillet ene, være det på den måde, at man ikke i sine omgivelser finder fællesskab og samfund om det bedste, man har. Jeg tænker jo her især på alle mændene, der var kaldt hjemmefra til krigstjeneste i det fremmede. Jeg tør nok sige, at vi dybt har følt og erkendt, hvilken herlighed og velsignelse det er hver dag at have folkeligt og kristeligt fællesskab, hvilken lykke det er at være mellem mennesker, med hvem man kan dele hjerteligt, hvad folk og menighed ejer i sprog og sang og alle åndelige goder. Vi har jo, langt de fleste af os, i kortere og længere tid været under forhold, hvor vi i vore omgivelser hverken fandt landsmænd eller kristne, der vidste noget om, hvad levende kristendom er. Og hvis nu dette at være dansk og være kristen er virkelighed, som gør personlig rig, så er det et stort savn ikke at kunne dele sin rigdom med nogen. Det er et stort savn ikke at være forstået og kendt. Man mærker, at de tyske kammerater betragter en som infanterist eller korporal den og den, de kan, nogle af dem, have fået øje på det menneske, man er, men ikke anderledes end, at der bliver den

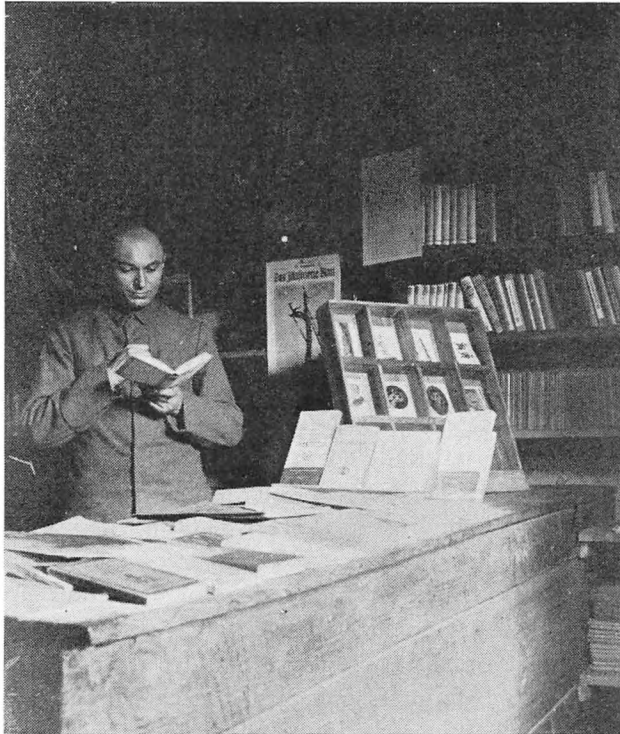
På felttoget mod Rusland fik Jørgen Eriksen lungebetændelse og kom efter et lazaretophold i Slesvig og rekreation på Føhr til vestfronten, hvor han overtog 5. armes feltboghandel i Pillon en halv snes kilometer fra Verdun. Det lykkedes for ham at blive ved dette arbejde til krigens slutning og undgå at blive erklæret for kampdygtig ved de kvartårlige lægeundersøgelser.

følelse tilbage: de kender dig i grunden slet ikke. Man går som en fremmed iblandt dem og savner, savner varme og liv, thi der er intet fællesskab, intet at give sig hen til eller tage imod. Det er et savn, som det kan være godt at få kendskab til, men i længden er det skadeligt at leve under det. Der er mange, der har lidt under dette. Jeg tænker tit på breve fra unge, især fra sådanne, som havde været med i ungdomsarbejdet før krigen. Der var en, som lå et par år ene dansk ved et artilleri-regiment på Rokitno-sumpene i Rusland – hvor der var savn og vånede, og forknythed tit, i hans breve over denne kolde ensomhed. Hvor han længtes efter folket og dets forsamlingshus, menigheden og dens kirker. I længden er det

ikke tilfredsstillende at læse kirkelige blade og at skrive og modtage breve.

Men når vi færdedes derude under fællesskabets savn, så kom minderne til os og blev os en underlig levende, nærværende verden, der bragte lys og varme. I minderne levede vi tidlig og sent og lærte at forstå, i hvilken grad det er sandt, at det er et lønligt kildespring. Minderne skabte tak for, hvad vi havde mødt i fortiden, og længsel og forventning over for fremtiden, alle de minder, vi har sammen med folk og menighed. Højskoleminderne har betydet os så uhyre meget. Minderne lærte os at forstå, hvilke lykkelige vilkår, der er givet for menneskelivet i vort folk, blot vi vil søge de græsgange, herren har beredt os. – Men vi kunne jo også møde landsmænd derude og kunne have den lykke i længere tid at være sammen med folkefæller. Det var festligt og godt! Soldaterbrevene har fortalt om, hvordan fællesskabet og dets rigdom kunne komme frem mellem os, om det nu var i skyttegravene eller under forskellige andre forhold. Jeg havde de sidste par år den lykke at være leder af en feltboghandel ved Verdunfronten, og det hører til mine skønneste oplevelser, når jeg fik besøg af landsmænd og kunne samle dem i mit kvarter om aftenen. Så gik timerne med samtaler, også med læsning, sang og bøn, sangen måtte lyde lavmælt for ikke at vække opmærksomhed. Men der var rigdom i at sidde i fortrolig klynge og stille nynne sammen vort folks sange og salmer – Moders navn er en himmelske lyd – Alt står i Gud Faders hånd – Altid frejdig, når du går – osv. Vist var dette trøsterigt og godt, og så var det alligevel vanskeligt, ja umuligt, under feltforhold at udnytte fællesskabet helt og fuldt. Der var jo stadig larm og uro, tiden var jo ikke vor egen, samværet kunne pludselig og uventet afbrydes. Vi sad en gang i Rusland en halv snes danske og samtalede om et oplæst stykke af det Ny Testamente i en lille ellelund, der lå inden for skyttegravssystemet. Da begyndte pludselig vore kanoner at bombardere russiske flyvere, som over vore hoveder udspjadede stillingen – stumperne af shrapnellerne sang ned mellem os, så vi hurtigst mulig måtte fortrække. På mange måder kunne samværet forstyrres, ikke mindst af tyske kammeraters uvilje. På lange marcher kunne der være lejlighed til gode samtaler, når man gik i sektion med landsmænd. – Vi har mærket, hvor uendelig meget vi trænger til samfund og forståelse og hvor svært det er at være ene, med savnet deraf.

Vi har under krigsårene lært noget om bønnens og forbønnens magt og velsignelse. Jeg er vis på, at der er ikke et eneste bedende menneske, som kender til troende, vedholdende bøn, som ikke her kunne fortælle om personlige oplevelser så velsignede og underfulde, så vi kan sige med Jakob: Sandelig, Herren er på dette sted, eller med Paulus: Han kan give langt ud over, hvad vi kan bede og forstå. Og det gælder så både erfaringer om, hvordan bøn kan forebygge og virke ændringer i den ydre verden eller skabe fortrøstning og styrke inde i hjertet. Mit kompagni gik en

I feltboghandelen solgte Jørgen Eriksen både skøn- og faglitteratur, af den sidste gruppe især religiøse bøger og kunstbøger; der fandtes også aviser, tidsskrifter og farvestrålende postkort. Feltposten fungerede udmærket – ikke et af de 980 breve, som Jørgen Eriksen sendte hjem i krigsårene, gik tabt.

I rummet bag boghandelen samlede præsten, når det kunne lade sig gøre, landsmænd til små møder og samtaler. Skønt rummet var lille og mørkt – der var ingen vinduer, og der var mus og andet utøj – blev det et fristed for de danske sønderjyder.

gang frem til storm ovre på de russiske marker og kom til at ligge, udsværmet i skyttelinje, under stærk infanteriild. Så tog også artilleriet fat, projektilerne slog ned foran og bagved og imellem os og gjorde situationen meget farlig. Meldinger om døde og sårede gik gennem linjen, blandet med råb efter sanitetspersonalet. Bataljonsordonnansen kom kravlende bag ved os, og da han blev spurgt om sin melding, lød den: Kompagniet skal gå energisk frem! Da vidste vi, at hvis den ordre blev udført, kom ikke mange af os ned til den russiske skyttegrav. Men da blev der bedt til Gud, at han dog ville være nær og afværge mere nød og jammer, både for os og russerne. Kompagniet blev liggende, og føreren lod det gå forsøgsvis frem i sektioner fra højre fløj. Da vi alle var kommet på benene, mærkede vi, at situationen var forandret. Skydningen var næsten hørt op,

og da vi med bajonetten på kom ned mod russernes stilling, steg de pludselig op af graven, huggede bajonetten i jorden med kolben opad, strakte armene i vejret og overgav sig – den udvikling af situationen, det forløb af kampen, var et under for os alle. Men hvem der havde vovet bønnen i farens stund, var vis på, at dette var Herrens svar. Ja, kan den, der er af Kristi tro, tvivle på, at der er grænser for den levende Guds, vor himmelske Faders magt eller hans vilje til at hjælpe? Det kan den ikke, der lever med ham, som siger: Mig er givet al magt i himlen og på jorden. – En ung knøs fra Haderslev-egnen fortalte mig en dag ved Vestfronten om en oplevelse oppe ved Chemin des Dames. Den tyske hærledning planlagde stille en pludselig lokal offensiv deroppe. De var vidner til, at artilleri og minekastere af alle mulige kalibre blev bragt i stilling. På et bestemt sekund skulle det hele brænde løs, vare en kort stund og så standse lige så pludselig. Og derpå skulle der stormes.

Alt var teknisk ordnet på det mest fuldkomne til de mindste enkeltheder, tropperne var i stormudrustning. Hver mand havde indtaget sin foreskrevne plads i skyttegraven efter at være instrueret på det omhyggeligste. Sektionsførerne sad med uret i hånden for at kunne give ordre til storm på det meddelte tidspunkt – det skulle være et vist antal sekunder, før skydningen hørte op. Man vidste jo, når det skete. Urene hos artilleriets og infanteriets befalingsmænd var i forvejen bragt i overensstemmelse; – så brød bombardementet løs. Pludselig, i et nu, brølte trommeilden fra hundreder af kanon- og minekastermundinger, hvoraf de forreste stod lige bag skyttegraven. Hvad de her oplevede, var værre, end det kunne siges. Det var umuligt at råbe naboen op, som lå lige ved siden. Infanteristernes legemer pressede sig mod jorden, men det var umuligt at ligge stille. De lå i en evindelig nervøs rysten, som de ikke var herre over. Den legemlige afmagt forplantede sig for den unge danskers vedkommende ind i sjælen. Aldrig havde han endnu været bange, men nu blev han det. En forfærdelig angst fyldte hans hjerte, så han var i en vånede, han hidtil ikke havde kendt. Han var fuldstændig lammet og hjælpeløs af nød og frygt. »Da tænkte jeg på Gud og sukkede til ham«, og i samme øjeblik veg al angst, og han fyldtes med trøst og stilhed i hjertet og følte sig stærkere end nogen sinde. Da de gik frem til storm, var det med en fred i sindet, som han gik til et hjemligt stykke arbejde. – At den unge mand ikke var vant til at tale om religiøse ting, var let at mærke, men at denne oplevelse brændte ham i sjælen, var ikke til at tage fejl af. At han ikke hidtil havde været flittig til bøn, fik man også indtryk af, men endnu stærkere var det indtryk af, hvad han fortalte, og som han fortalte det, at han hin dag havde mødt Gud sådan, at han aldrig ville kunne glemme det. – Dette var en af så mange, mange oplevelser. Gud kan på bøn gribe ind i ydre forhold, men endnu større er det, at han kan fylde

den bedende med en fortrøstning, som ingen onde magter kan rokke ved. Den, der i krigen har besøgt lønkamret, har fået noget at vide om, at derinde fra kan Jord og Himmel bevæges og hjertets verden fornyes.

Men når man ikke mere kunne tale med Gud, fordi hjertet var træt af at bede, så har under krigen nok en og anden – jeg tænker alle bedende mennesker – lært at hente styrke og trøst af forvisningen om andre menneskers forbøn for én. Familie og personlige venner, mange, mange ukendte venner i den danske menighed bad for os, det vidste vi. I det øjeblik vi vovede at stole på den forbøn, mærkede vi, at vi havde ret til det. Den bar os oppe, og der blev ligesom befolket omkring os og i os. Gud kom nær med sin hellige menighed, og vi var ikke ene, og vi var hjulpne trods vor træthed.

Så et ord om trængslerne. Vi har haft at gøre med trængsel på mange forskellige måder – kampenes gru og jammer, den stadige plage af al slags snavs og utøj, en lidelse, vi tit regnede for noget nær den værste, fordi vi aldrig var fri for den. Der kunne komme sygdom af forskellig slags, og det var ikke let at komme på lazaret, så ofte måtte tjenesten gøres af halvt eller helt syge mennesker. Der var den sjælslidelse at være mellem kammerater, hvor en ond og uren ånd tit rådede. Så var der altid det stadige savn af familie og gerningen hjemme, af folk og hjemland. Der er mange, som har grublet over Guds forhold til trængslerne og tit haft svært ved at finde lys. Når slægten selv forskylder det svære, kan Herren nok ikke tage det bort sådan straks, når det ønskes. Og så kan byrderne byltes på os, så de er ved at tage vejret fra os, mens der samtidig slides på sjæls- og legemskræfterne. Men det er sikkert, at hvor mangfoldige end trængslerne var, og hvor længe de end varede, og om de var selvforskyldte af slægten, så har dog kristne lært under krigen, at trængslerne kan blive til hjertelig velsignelse, når de kun deles med Gud i Jesu navn. I Kristi tro bliver vi overbeviste om, at med ham kan alt bæres. Vi skal ikke knurre og ikke forsage heller, det er der ingen grund til – »til den lykke man aldrig så mage, at end lever den gamle af dage«. I dåbens barnetro ved vi, at hvordan end alt går, »hvad verden gør og lader, så gav os Gud dog børnekår, så er dog Gud vor fader«, og det bliver aldrig nogen sinde løgn, hvor store trængslerne end er. Går man ydmyg ind under korset med Jesu sindelag, så »åbner sig de tykke, mørke skove«, og der kan forundes vor sjæl det morgensyn, der hedder »lysvæld bag ved lysvæld i himlen ind«. Det kommer til os på troens og lydighedens vej, som vi trænger til det, og Guds ære derved kan fremmes. Vi kan ikke udgranske trængslernes hemmelighed, men vi kan ved at dele dem med Gud finde, at han er i dem, og så er endnu alt godt.

Til trængslerne hørte vel dette altid at skulle gå med døden for øjnene og vide, at livet hang i en tråd. Dette kan i længden også virke sådan, at

det alvorlige og usædvanlige går ud af det, og det dagligdags og sløve blander sig deri. Men det kan også opleves som en luende, alvorsfuld spænding, der vender ofte tilbage og griber hele sjælens bevidsthed. Så hører vel det til vore allerbedste oplevelser, under sådanne kår, at mærke, at det går an at stå i dødens port med Jesus ved sin side. Den tro, vi er døbt til i Guds kirke, det Faderens, Sønnens og Helligåndens navn, som levendegøres i hjertet, når vi holder os nær til Gud, troen på ham bærer i liv og død. I dåbens pagt har jeg evigt liv, freden med Gud ejer jeg selv uforskyldt af Guds godhed, og at opleve, at dødens nærhed intet kan ændre heri, hører til den livets store stadfæstelse, der hjælper til at sige med Kingo: »Tak og pris og evig ære være dig treenig Gud, som på hænder ville bære mig af nattens mørke ud.«

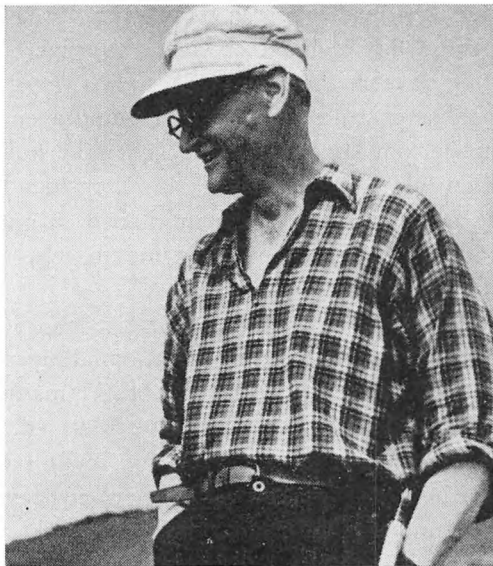
Så fik det store drama ende, og eventyret begyndte. Jeg tænker, det begyndte for alvor herhjemme i Nordslesvig i hine efterårsmåneder for et år siden, da Hanssen-Nørremølle samlede ledende mænd til små møder omkring i landet og forklarede dem de lyse udsigter for os. Og det nåede vel sit foreløbige højdepunkt ved det vidunderlige novembermøde i Åbenrå, da han og Nis Nissen og Kloppenborg Skrumsager kunne forkynde tusinder af spændte og forventningsfulde mænd og kvinder genforeningen som en kommende kendsgerning, da Hanssen holdt sin store tale herom og sluttede: »Alt hvad fædrene har kæmpet, mødrene har grædt, har den Herre stille lempet, så vi vandt vor ret« – gribende ord i den stund! – Eventyret begyndte for os i felten, da vi i de samme måneder iagttog, at sejrssikkerheden var borte hos de tyske officerer og disciplinen ligeså hos tropperne. Det var så usædvanlig, at det var eventyrligt. Det var hin 11. november, da plakater på kommandanturet forkyndte: 11,45 våbenhvile; Og ikke mindre aftenerne 11. og 12. november, da vi langs frontlinjen fra øst til vest og over byerne bagved så lyskuglerne, gule, røde og grønne stige og dale uafbrudt som en lovsang, der ikke blev træt – natten blomstrede i skønne farver – det var glædesblus! Og eventyret var der, da vi 13. november gjorde omkring og drog nordpå. Sådant havde vi knap været at tænke os krigens ende. Det var der, da vi inde i Midtyskland kunne sætte os i toget, efter 400 kilometers fodtur, og køre hjem – nu var vi fri! Så landede vi hjemme – skulle ikke mere bort – overalt stod de nye flagstænger – det var eventyret! Men det dejligste og bedste deri, landsmænd, er, at vi nu altid må være sammen, dele godt og ondt, medgang og modgang, som vi gerne vil det, må hver dag have folkeligt og kristeligt fællesskab i frihed.

Af Herren er dette sket, og det er underligt for vore øjne.

Gud velsigne det ny Danmark til at tage dybt og inderligt imod den store folkelykke, så der altid må lyde for den et hjerteligt Gud ske lov!

Jørgen Eriksen.

Dr. phil. Vilh. la Cour fotograferet
1946 under udgravningen på Næs-
holm.

Kong Gudfreds Danevirke

Jeg har længe villet knytte nogle bemærkninger til red. Bjørn Svenssons omtale (Sønderjysk Månedsskrift april 1969, side 118) af min Danevirke-datering (Sønderjyske Årbøger 1968, side 97), men andet presserende arbejde har hindret mig i at sætte pen til papiret. Måske har mange læsere nu glemte Svenssons indlæg. Meget blæser jo hurtigt bort i denne hastigt flygtende tid.

I min afhandling havde jeg dateret Danevirkes hovedvold ved at lade en kulstofanalyse foretage af det tømmer, hvorpå volden hviler ude i Reideåmosen. Det nødvendige materiale var hentet ved et voldgennemsnit, der havde blottet rester af den vandretliggende tømmerkonstruktion i voldbunden. Man kan godt med Svensson kalde to analyserede prøver for et »spinkelt materiale«, der ikke har den »beviskraft«, jeg tillagde det, og man kan med ham håbe, at større dele af tømmeret snarest må blive blotlagt, så sjælen kan få fred. Jeg vil med glæde imødesee både ti og tyve træprøver analyseret; men jeg kan forsikre Svensson om, at de ikke kan tænkes at ændre det nu opnåede resultat. Det ville nemlig forudsætte, at voldanlægget – det oprindelige – ikke tidsmæssigt udgjorde en helhed, men at det var blevet til portionsvis gennem en meget lang periode. Drejede analysen sig om det tømmer, der flere steder er påvist oppe i selve voldfylden, ville sagen være en anden; men i *bunden* af det hele, som *underlag* for alt, hvad siden er kommet til i voldfronten eller på voldkronen, kan

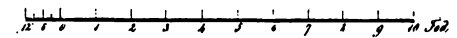
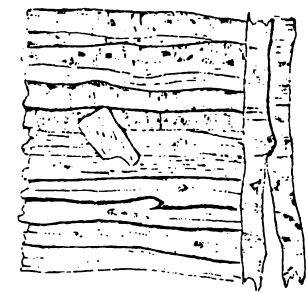
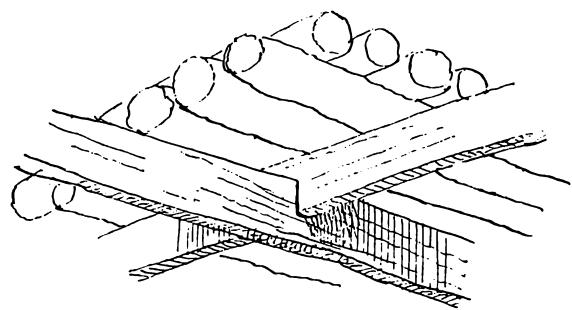
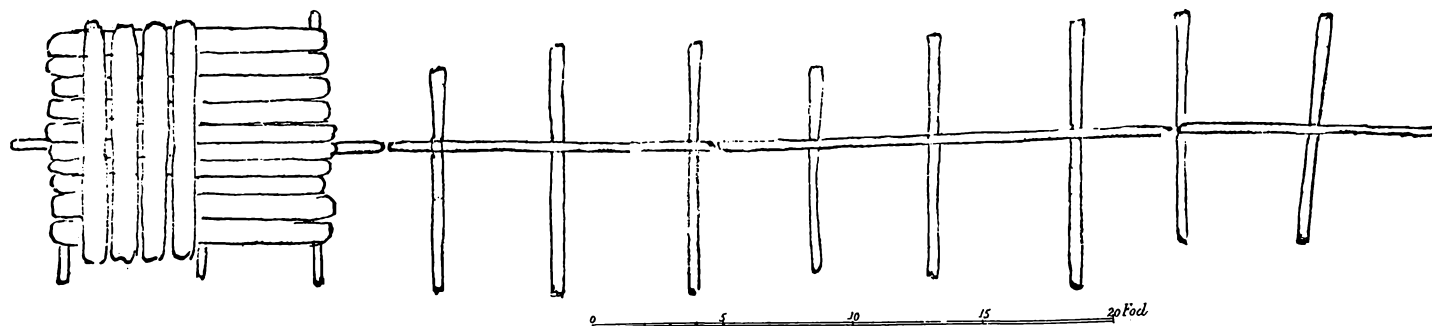
der ikke tænkes anden tidsmæssig forskel end det årti, hvori voldlegemet oprindeligt er blevet bygget. Yderligere afdækninger vil derimod kunne give os mere viden om underlagets *konstruktion*, der – med variationer – har været den samme overalt – undtagen hvad tidspunktet angår. Vi veed en del om konstruktionen, men ikke nok; for vi er henvist til, hvad der kom ud af gravningerne i 1861, og vi ville meget gerne have denne viden forøget. Det forudsætter imidlertid, at museet på Gottorp sætter rationelle, videnskabeligt forsvarlige undersøgelser i gang og lader større afdækninger foretage.

Indtil da har vi kun materialet fra 1861 at bygge på. Det består af beretninger, tegninger og detailopmålinger, som kunstneren Jacob Kornerup og ingeniørløjtnanten G. F. Hamann har efterladt sig, og som opbevares i Nationalmuseets arkiv. Man vil finde de for spørgsmålet her relevante afsnit af beretningerne trykt i mine »Danevirkestudier« (1951), s. 226 f., og det fremgår af dem, at begge som den underste part af tømmerfunderingen nævner et krydsværk af sammenbladede, kanthuggede egeplanker, hvorpå der som et øvre lag har hvilet stammer af »især Bøg og Birk« (Kornerup) eller birk og el, »undertiden Eg« (Hamann). Iflg. Hamann støttedes desuden det på tværs af voldretningen liggende, kanthuggede tømmer ved dets sydender af »en Egestamme af svære Dimensioner«.

Både Kornerup og Hamann nævner de tværgående plankers længdemål, men det er uden interesse i sammenhængen her. Her er det plankernes *bredde*, der betyder noget. Kornerup anslår den til $\frac{3}{4}$ alen, altså ca. 47 cm, Hamann mener, at »den varierede fra 9 til 14 Tommer (ca. 23,5–36,5 cm); dog fandtes ogsaa Planker med en Bredde af 16, ja 18 Tommer (ca. 44,4 og 47,4 cm)«. Det sidstnævnte tal stemmer jo med Kornerups, og tillige er de enige om, at planketykkelsen var $2\frac{1}{2}$ tomme (6,6 cm). Som helhed betragtet må dette underlag af kanthugget egetømmer siges at have været særdeles kraftigt, og det er gjort yderligere bæredygtigt ved, at plankerne er stillet på højkant. Desuden har de endnu ikke udspaltede stammer haft et større tværmål end plankebredden, idet barken og de yderste vedringe er hugget fra. En planke med en bredde på ca. 23,5 cm må således hidrøre fra en stamme, der antagelig har haft en diameter på ca. 30 cm.

I min redegørelse kom jeg ikke nærmere ind på dette plankelag, fordi jeg var ude af stand til at afgøre, om den analyserede egeprøve stammede fra plankeunderlaget eller fra de på underlaget hvilende stammer. Det var også uden praktisk betydning, for kunne stammerne dateres, ville dermed også deres underlag være dateret. En tidsforskel mellem de to lag var begribeligvis utænkelig.

Dateringen af de uafbarkede stammelag mødte imidlertid den vanskelig-

Øverst ses Jacob Kornerups plan over tømmerunderlaget ude i Reidemosen, således som det blottedes i 1861 tæt vest for skanse 19. De krydsvis lagte, kantstillede planker er rimeligvis indmålt på stedet, deres dækning med to lag stammer ude til venstre er snarest en rekonstruktion af den bulbro, hvorpå voldfylden dnygedes op. – I anden række har man til venstre hans forsøg på en rekonstruktion af både plankelag og stammelag, se nedenfor og skråt opad. Til højre ses G. F. Hamanns rent naturalistisk tegnede udsnit af stammelagene, set ovenfra, det øvre lag kun markeret ved to stammer.

hed, at hverken Kornerup eller Hamann angav noget tværmål på stammerne. I Kornerups beretning hedder det kun, at de lå »tæt ved Siden af hverandre«, hvilket illustreres ved de indtegnede 10 stammer af nederste lag. Ved det øverste lag, hvoraf han kun indtegnede 4, ses derimod ganske smalle mellemrum mellem stammerne, og jo mere man arbejder med problemet, des stærkere rejser det spørgsmål sig, om Kornerups tegninger overhovedet er pålidelige nok at bygge på. Selve underlaget af krydsende, kantstillede planker må vel svare til, hvad der afdækkedes; men hvor meget af det andet gør det? Det er de to stammelag, vi her tænker på. Vi kender dem fra både hans og Hamanns beretninger og har ingen grund til at tvivle om deres eksistens. Hvordan så med Kornerups indtegnelse af dem? Han viser en lille prøve på dem ved den ene ende af det lange krydsværk, hvor han som nævnt tegner ti stammer af nederste lag og over dem fire stammer af øvre. Er dette noget som helst andet end et rekonstruktionsforsøg? Det gør på tegningen et rent skematisk indtryk, og en arkæologisk tegner var ved midten af forrige århundrede ikke fremmed for den tanke at »rekonstruere« et og andet, som kunne lette opfattelsen. Kornerup var desuden i første række kunstner. Tendensen spores ligeledes hos Magnus Petersen. Da han med stentryk for øje omtegnede Kornerups meget enkle konturrids af tømmeret, »forbedrede« han konturerne ved at fylde dem ud, så enhver kunne se, der var tale om træmateriale, og Kornerups løse skitse af det samlede tømmerunderlag set skævt fra neden (i sig selv en rekonstruktion) udvidedes til at spænde over tre i stedet for over kun én tværplanke (se gengivelsen i Svenssons indlæg s. 119, hvor denne detailtegnelse desværre er kommet til at »stå på hovedet«).

Advarslen mod for ubetinget at stole på Kornerups tegninger understreges yderligere ved en betragtning af Hamanns tilsvarende tegning af stammelagene. Hamann var hverken kunstner eller arkæolog, han var ret og slet ingeniør med øvelse i eksakt gengivelse af materiale, og hans tegning viser et ca. 6,5 fod (ca. 2 m) bredt udsnit af nederste stammelage, til højre for hvilket han har tegnet et par stammer af øverste lag. Alt er fuldt naturalistisk gengivet – de enkelte stammers uregelmæssige former og deres barks forskellighed (6 er tydeligvis birkestammer, resten velsagtens af el eller »undertiden«, som det hedder i teksten, af eg). Uregelmæssigheden har bevirket, at der hist og her er fremkommet »sprækker« mellem stammerne; men alligevel synes det nederste lag (af det øverste er som sagt kun to stammer tegnet) at danne en kompakt sammenhængende flade. Der kan vist ingen tvivl herske om, at sådan og ikke anderledes har de fleste steder stammelagene tegnet sig, hvor der overhovedet ved afdækningen viste sig at være bevaret en »klump« af dem.

Hvad er så konsekvensen af denne kritiske tegnings-analyse? At den af mig antagne gennemsnitsdimension (23 cm) for de anvendte stammers

vedkommende viser sig ikke at holde stik. Genfundet af Kornerups originale forlæg for Magnus Petersens litografi af tømmervirket, reproduceret gang på gang af de forskere, som har sysselsat sig med Danevirke, viser sig at være ubrugeligt, hvis man vil danne sig et sikkert begreb om de benyttede stammers dimensioner. Hamanns fortræffelige tegning egner sig af andre grunde heller ikke dertil, og hverken hans eller Kornerups beretning nævner stammernes tværmål.

Men dermed er sagen ikke afgjort. Det store tømmerfundament for volden består jo underst af et krydsværk af sammenbladede planker, og i det er alt af eg. Endvidere savner beretningerne ikke her målangivelser. Karigst på oplysninger er Kornerup, der kun nævner én plankebredde, som omsat til meter bliver ca. 47 cm. Hamann er mere meddelssom. Han nævner variationer fra ca. 23,5–47,4 cm. Der er ovenfor gjort opmærksom på, at når en planke spaltes ud af stammen, forsvinder både barken og de yderste vedringe. Det er spild, og det kan på gamle træer være ikke så lidt, spildet drejer sig om. En planke, der er 23,5 cm bred, kan særdeles vel til udspaltning have krævet en stamme med et tværmål på ca. 30 cm. Lad så »Danmarks fornemste ekspert i veddannelse« regne ud på et hår, hvor gammel en sådan egestamme har været, da den fældedes. Så vil der ganske sikkert falde ro over sindene. I hvert fald føler jeg mig helt beroliget. Den i 1967 foretagne C14-analyse af en egestammes eller egeplankes inderste vedringe og kerne, godtgjorde, at det pågældende træs vækstbegyndelse lå inden for perioden 520–720. Træet har altså været ved at skulle holde sit hundredårs-jubilæum og afslutte et dejligt liv, da kong Gudfred i 808 sikkert fik brug for det og gjorde det udødeligt til den dag i dag.

Eller for kort at sige hensigten bag min afhandling om tidsfæstelsen af kong Gudfreds »vallum«: Det er på tide, Gottorpmuseet tager daterings-spørgsmålet op og fremskaffer et resultat af fornyede gravninger. Det er slet ikke nogen stor eller tidkrævende opgave at gå i gang med; den forlanger kun en prioritering inden for den række arbejder, som museet skal røgte, de betydningsfulde Hedebygravninger ufortalt. De har jo deres eget departement.

Det eneste, man for øjeblikket kan sige ud fra de foretagne C14-analyser, er, at de afgørende peger på et tidsrum, inden for hvilket året 808, da kong Gudfred byggede sin vold, falder. Længere kan overhovedet ikke *arkæologien* føre os, hverken nu eller senere. Resten falder inden for *historiens* domæne.

Min afhandling i Sønderjyske Årbøger 1968 gav kun i korte, sammenfattende slutningsbemærkninger historikeren ordet. Mærkeligt nok har Bjørn Svensson taget sit udgangspunkt netop i dem.

Jeg har givet den unge stud. mag. Helmuth Schledermann, der ligesom jeg forbinder et historisk studium med et arkæologisk, ret i hans betragtninger over forholdene ved grænsen i det 9. årh. Direkte nævner han intet om »tidspunktet for et dansk riges fremvækst« (hvad jeg havde skrevet), deri har Svensson ret. Reelt har han alligevel uret. Man kan ikke læse Schledermanns afhandling (Sønderj. Årbøger 1967) uden at forstå, at der også efter hans opfattelse ved det 9. århundredes begyndelse indtræder grænseforhold af en helt ny karakter, der kræver løsning af en rigsopgave, som ikke før har eksisteret, og som derfor nødvendiggør en foranstaltning, der ikke tidligere er blevet truffet. Det er i den forbindelse komplet ligegyldigt, om der har været et dansk rige et par menneskealdre eller mere før Gudfreds tid – manifesteret sig som ved år 800 har det i hvert fald ikke, fordi det ikke før – som rige betragtet – er blevet et led i europæisk storpolitik. Der eksisterer ikke nogen rimelighed i at se det ældste Danevirke i noget som helst andet perspektiv end netop dette. Arkæologisk veed vi, at dets bygning må have fundet sted inden for perioden 620–820. Man kan gerne kalde den begivenhed, som rigsansalenerne omtaler ved 808, for en – arkæologisk set – »periferimulighed«, der kun har »en snæver margin«, og tilføje, at »det foreliggende spinkle materiale« ikke har den »beviskraft«, som jeg har forudsat. Denne florumsvøbte tvivl kan måske rokke den læge læsers tillid til mit resultat; men jeg tvivler om, at den vil gøre indtryk på noget sagligt funderet menneske.

Det har ingen steder hjemme at forudsætte grænsesituationen ved 808, som rekapitulerede den bare, hvad tidligere kunne have været tilfældet, hvorfor også voldbyggeriet kunne høre en langt fjernere tid til. Det frankiske riges opståen og vækst var en nyskabelse, som ingen anden forgænger havde end det romerske imperium. For første gang fik vi en nabo af formidabel styrke, og for første gang var af den grund forsvaret af grænsen blev en opgave, som krævede en formidabel indsats. Gudfreds Danevirke blev denne indsats. Vi kender kun lidt til det 8. århundredes danske historie, og lad gå, at der allerede da eller måske endnu tidligere har været tendenser til en dansk rigsdannelse – det er dog først omkr. 800 dette rige træder ind på den europæiske arena, defensivt og offensivt. Det er temmeligt afgørende for den »margin«, voldbyggeriet kan gøre krav på ved aflæsningen af kulstofanalysens barometer.

Bjørn Svenssons indlæg var tydeligt nok præget af den opfattelse, at jeg »har bragt Danevirkeforskningen et afgørende skridt videre«, og derfor takker jeg. Men i et ubevogtet øjeblik er han bukket under for overvejelser, som kun hører den mennesketype til, som af fader Holberg – med et satirisk smil – kaldtes en »men-nist«. Og i virkeligheden svarer denne type ikke til hans egen fortjenstfulde forskning.

Vilb. la Cour.

Andr. Chr. Lützen

- EN NORDFRISER PÅ FÆRØERNE

Under mit ophold på Færøerne i sommeren 1966 lagde jeg – især i Thors-havn – mærke til familienavnet »Lützen«. Da jeg så oven i købet hørte, at det ofte stod i forbindelse med fornavnet »Lütje«, og at dets patronymikon¹ i ældre tid var »Nickels« eller »Nickelsen«, var jeg fuldstændig overbevist om, at det måtte dreje sig om efterkommerne af en friser af slægten Nickels Lützen, der levede som dige- og lensfoged i Horsbøl (Syd-tønder amt) fra 1771–1821. Familien Lützen er en gammel indfødt friser-slægt, som eftervises allerede i året 1543 af Falkenstjerne og A. Hude ved navnet Momme Lutte på skattemlisten. Nickels Lützen (1705–75), gift med Maria Godbers fra Benninghusum (Horsbøl), havde én søn, den senere rådmand Lütge Nickelsen (1732–1801). Denne blev 1758 gift med Herrlich og Harke Carstensens datter fra Olfhusum (Horsbøl). Disses søn var den nævnte dige- og lensfoged Nickels Lützen fra Gammel Horsbøl (1771–1821).

Nickels Lützen giftede sig 1794 med Sieke Jørgensen fra Klanxbøl. I dette ægteskab blev der født 9 børn i Horsbøl; den yngste søn Andreas Christian, født 1813, blev lærer. Han blev uddannet på Skårup seminarium, hvorfra mange sønderjyder blev dimitteret, og tog lærereksamen i 1837.

1830 blev Andreas Christian konfirmeret i Horsbøl. Hans øvrige sø-skende, der er bønder, blev boende i Viddingherred.

Andreas Kristian kom i 25-års alderen som ung lærer til Færøerne. Den 5. maj 1838 nåede han med skibet »Hektor« til Thorshavn, og alle-rede den 8. maj tiltrådte han sit embede ved kommuneskolen der. Han giftede sig den 10. februar 1839 med Eva Margarethe Frederike Jakobs-datter (1814–77). Seks børn fødtes i ægteskabet, og gamle frisiske for-navne som Lütge og Nickels får nu indpas i Thorshavn.

Den 8. maj 1863 arrangeres der i anledning af lærerens 25-års jubilæum en fest, og til denne forfattes et digt på melodien »Danmark, dejligst vang og vænge«:

1. Familienavn, dannet af fornavn fra generationen forud.

Af det høje fjeld beskygget
dybt i dalens ly.
Her en urtegård er bygget
i vor gamle by:
Ingen høje træer pryde den,
men spæde planter skyde,
friske, ranke skud så grønne
og små blomster skønne.

For den urtegård at frede
kom en dannemand
hid, og dyrkede dens bede
skønsomt med forstand;
femogtyve år han såede,
spirerne kom frem og nåede
kraftig vækst, fordi han fredet
trofast have ledet.

Disse mange planter strække
hver en gren så stærk
nu ind over havens hække,
takke for hans værk.
Takke ham for røgt og pleje,
for hvad godt de har i eje.
For det lys som han med glæde
gav de blomster spæde.

Stolte borge til ham bygge,
det formår de ej;
kun en venlig aftenskygge
sprede på hans vej.
Kærlighedens Gud de bede
ham i kærlighed bevare.
Glæde, fred og huslig lykke,
gid hans hjem de smykke.

Deraf må man slutte, at hans lange gerning ved folkeskolen i Thorshavn var rigt velsignet. Han må være blevet fascineret af landets egenart og dets mennesker. Da han tiltrådte embedet, var indrettelsen af folkeskoler med skoletvang en ret ny ordning. I følge Jørgen Landts optegnelser om Færøerne før 1800, bestod der dengang ikke en eneste landsby-skole på hele Færøerne, men dog var næsten alle i stand til at skrive og især at læse takket være forældrenes undervisning. I Thorshavn havde man siden reformationen haft en latinskole, hvis indflydelse strakte sig over hele Færøerne.

Langt borte fra sin hjemstavn i Viddingherred, hvor han var vokset op bag digerne, er Andreas Christian Lützens tanker formodentlig ofte vandret tilbage til det frisiske hjem med de mange søskende, hvor han havde fået kræfter til at virke for det lille folk i Nordatlanten, hvis gæstfrihed er bekendt i verden.

Han selv er ikke mere vendt tilbage, men minderne om hans hjemstavn har holdt sig levende i familien Lützen indtil den dag i dag. Det giver endnu samtaleemne og var anledning til, at en gruppe af Lützenfamilien for ca. 30 år siden foretog en rejse til forfaderens hjem.

Andreas Christian Lützens liv fik en tragisk afslutning. I anledning af kongebesøget den 25. juli 1874 på Færøerne havde han den ære at modtage Kong Christian IX efter skibets ankomst, men under velkomsttalen sank han – ramt af et slagtilfælde – død om for fødderne af sin konge.

Martin og Fie på Skrydstrup Mark

Mellem Vojens og Over Jerstal i øst, Bevtoft og Gabøl i vest ligger der en stor hedeslette, hvor der endnu ved århundredskiftet var store lyngflader tilbage. Den 3 km² store granplantage mellem Bevtoft og Skrydstrup var begyndt at blive plantet omkring 1850 og var omkring 1900 et skønt skue. De slanke graner af samme højde dannede med deres kønne lysegrønne farve en smuk kontrast til den mørkbrune lyng.

Her på Skrydstrup mark købte min far og mor i 1901 en forfalden ejendom ca. 200 meter nord for skellet mellem Bevtoft og Skrydstrup sogne. Granskovens nordlige side dannede skellet. Der var 20 tdr. land, men kun en fjerdedel var opdyrket, resten var brun hede.

Prisen var 3900 Mark. Bygningerne lå tæt ind mod chausseen fra Toftlund til Vojens. Ved flyvepladsens anlæg blev vejen sløjfet, også bygningerne er ryddet væk. Stuehusets ene væg var delvis muret med græstørv. Køkkengulvet var lagt af toppede brosten, og på disse har jeg lært at gå.

Sælger var Martin Vejblø og hans kone Sofie, som nu købte en lille ejendom, der lå ca. 500 meter nordligere ved den sandede bivej, der førte til Uldal. Da Martin overtog ejendommen var den i god stand, og der var en besætning på to køer og et par svin. I vid afstand var der ingen andre ejendomme, og som naboer fik vi en del at gøre med Martin og Fie.

Det var et ejendommeligt par. Han var lille af vækst, hun stor og grov. Hun var født Kloster ud af en velstående familie i Over Jerstal. Børn fik de ikke.

På det skriftlige område var ingen af dem bevandrede. Når der var noget papir, der skulle ordnes, kom de altid til os. De var tit samtaleemne. Som barn har jeg hørt meget om disse to og vil her berette lidt af det bedste, jeg husker.

Martin kunne ikke ernære sig ved ejendommen og fik ved siden af et job som banearbejder ved amtsbanen Haderslev–Gram. Banemesteren var indfødt tysker, og hans makkere var tyskvenlige. Spurgte man Martin, hvor han arbejdede, var svaret altid: »Å e Kleinbahn å e stræk«. Han fik udleveret en kasket, som han var meget stolt af, og så blev han tyskvenlig og ville gerne snakke tysk.

Alle banearbejderne havde fri på kejserens fødselsdag, Sedan-dagen og andre tyske mindedage. I anledning af et valg spurgte far Martin, om han ville stemme tysk? »Æ ve it,« sagde Martin, »e banmester sejer, æ skal stem å dr. Hahn, og min' makkere sejer, æ skal stem å e socialkrabater.«

Ved første verdenskrigs udbrud måtte banemesteren og hans makkere jo i trøjen. Martin slap, da han var over den militærpligtige alder, men blev fyret fra banen. Strækningen lå hen. Kun en gang imellem blev den gået igennem af et hold russiske krigsfanger fra en lejr på Gabøl hede.

Martin fik nu arbejde som røgter på en tysk-ejet gård ca. en kilometer syd for Skrydstrup. Ejeren var indkaldt. Fruen var indfødt tysker og drev gården sammen med Martin. Der blev avlet roer, hvidkål og meget andet, som tyskerne kalder for gemyse. Gården fik navnet »gemysegården«.

Lige efter min konfirmation var jeg en kort tid med et omrejsende tærskværk. Vi kom til gemysegården og skulle tærske. Om morgenen blev vi budt på »futmælk« med brødstumper. Det var sjakket ikke tilfreds med og ville lave vrøvl. Ingen var dog stiv i det tyske undtagen jeg, der jo lige var kommen ud af skolen efter 8 år. De ville have mig til at gå ind, men jeg foreslog, at vi hentede Martin og lod ham være ordfører.

Martin gik med ind til »madammen«, bukkede dybt og sagde: »Guten Morgen, Frau Petersen, de kaels, de knechts, de gøst en spetakkel uten im stall bei de hornregiment. Sie wollen kaffe haben, nichts mælk trinken, sonst nich arbeiten!« Efter nogle udtalelser om »gefräsige Dänen« var vor audiens forbi, og lidt efter blev sjakket kaldt ind til kaffe med tyndt smurte klemmer. Om middagen stod den selvfølgelig på gemysesuppe.

En dag blev Martin sendt til en domænegård i Hørlyk med en so, der skulle parres. Martin mødte forvalteren på gårdspladsen, tog til hatten og spurgte pænt: »Entskyldigen Sie, Sie haben wohl eine Saubock?«

Da far overtog ejendommen, var som nævnt en fjerdedel opdyrket. Ved flid og hårdt slid fik far brudt resten af heden op, så ejendommen kunne give føden til en hest og ca. 15 kreaturer. Stuehuset blev bygget om, stald og lade bygget til. Martin derimod havde svært ved at klare sig. En aften kom han til min far og sagde: »Do, August, æ æ kommen lidt i bagstan med pæng, kan do it lån mæ 20 mark? æ sku gjæn ha lidt guano, essen fæ æ jo ingen katøfle.« Far var lidt betænkelig, for det gik tilbage for Martin og Fie, men kunne dog ikke nænne at sige nej. »Tak skal do ha, August, æ blyve nok millionær engang, så ska do få goj renter.«

Der gik nogle år. Det var da den tyske mark var i inflation og til sidst gik helt ud. Så kom Martin en aften og sagde: »No æ æ bløvn millionær, lille August, no ska do ha din pæng med goj renter« og gav min far 20.000 mark. Fars ansigt fortrak en grimasse, men slog så over i et smil, og han sagde: »Ja, vi ka it få en punch for di pæng« og lagde sedlerne hen i stablen til de andre. Men vi fik os alle et billigt grin.

Martin og Fie oplevede genforeningen. Nu var de oppe i årene. Deres ejendom var faldefærdig, besætningen var skrumpet ind til en ged. Stedet blev solgt først i tyverne, og de flyttede til Skrydstrup by, hvor de døde nogle år senere.

Marius Christian Schildt

Rokoko sølvetepotte fra perioden 1760–1780. Åbenrå.

På jagt i magasinerne

Magasinerne på Flensborg Museum må være rummelige, for alt hvad museet viser på sin udstilling »Nordslesvig på Flensborg Museum«, er fundet i museets magasiner. Magasinerne er nok rummelige, men beklagelig overfyldte, mener museumsdirektør Ellen Redlefsen, som med udstillingen dels ønsker at inspirere til udforskning af folkekunst i dette århundredes første fjerdedel, dels former en stille bøn om mere udstillingsplads blandt andet til en permanent Nordslesvigudstilling, til glæde for de daglige museumsgæster. Ordet »fundet« er en beklagelig korrekt glose, for adskillige af udstillingsgenstandene var man faktisk ikke klar over, at man ejede.

I kataloget, som man ikke nødvendigvis skal købe, fordi det ikke kan bruges som vejleder på udstillingen, men som man bør købe, fordi det er en meget smuk lille tryksag med fine billeder og et fortræffeligt forord eller hvad man nu skal kalde den indledende artikel af museumsinspektør, dr. phil. Sigurd Schoubye, Tønder; her får man i hastige glimt en koncentreret oversigt over de mange former for nordslesvigsk folkekunst gennem tre århundreder indtil ca. 1850, og en kort antydning af, hvorfor netop Nordslesvig kom til at indtage en særstilling inden for boligkulturen.

De største grupper på udstillingen, der lukker 14. september, er træskærerarbejder, kniplinger, sølvarbejder og vævede tæpper, men desuden er der en mængde enkeltting, som vel er et kig eller to værd.

Der er større og mindre renaissancekister, en del træpaneler – nogle med alkovedøre; bundfladerne i de udsnittede ornamenter er malet sorte, et primitivt forsøg på at efterligne dyre, importerede skabe, hvor mønstrene blev understreget af indlagt ibenholt og andre ædle træsorter. Den ældste udstillingsgenstand er et træpanel fra 1547. Og den tungeste er uden tvivl et skab fra ca. 1790 fra Haderslev-egnen. Da det skulle bæres op i stueetagens udstillingslokaler, måtte otte flyttefolk i gang med det svære egetræsmøbel – de var enige om, at der måtte være bly i bunden af skabet, som i øvrigt er meget smukt; men op til de andre skabe i museets daglige rum får det ikke lov at komme – museets direktør er bange for, at det går direkte gennem gulvene ned i kælderen.

Blandt sølvarbejderne er de morsomste nok hovedvandsæggene, der er ordnet efter geografisk herkomst; der er en iøjnefaldende forskel på afdelingerne – særlig skiller hovedvandsæggene fra Sønderborg sig stærkt ud fra de andre, idet man på Als synes at have haft stor forkærlighed for det kulørte – hovedvandsæggene er i alle fald overlæsset med utallige flusser. Dejlige skeer ligger på række i en montre – de er fra Tønder og kan nok gøre en sølvkspert fra samme by lidt misundelig.

Det kan udvalget af kniplinger derimod næppe – men der er alligevel så meget at se af dette egnsbegrænsede kvindespeciale, at man kan få et begreb om dets særpræg – vil man vide mere, må man umage sig til Tønder, kniplingshandelens centrum. Forinden bør man dog kaste et blik på den smukke glaspokal, som er fra Sachsen, men bestilt i Tønder; den er fra 1741, og det fine, slebne motiv viser en kniplingshandler, der måler en kniplepiges arbejde op med store armbevægelser.

Bemærkelsesværdigt er et stort håndarbejde, næsten kvadratisk, 2×2 meter, silkebroderet på tyndt lærred. Det er hjembragt fra Lendemark ved Bylderup-Bov og fremstillet omkring år 1700. På den lille oplysningsseddel står at læse, at det er et sengetæppe fra præstegården, men man spekulerer unægtelig på, om dette fantastiske broderi virkelig fra begyndelsen har været bestemt til at skjule præsteparrets dyner i dagtimerne. Efter sigende har man i Håndarbejdets Fremme kopieret sengetæppet, og at kopien er blevet til en dug til Dronning Ingrid.

En hel sal er reserveret vævede stykker fra pastor Jacobsens væveri i Skærbæk, det eneste af hans forskellige foretagender, der var held ved. Flensborg Museum fik en del, da fabrikationen hørte op og har siden købt til, så man nu ejer mere end hundrede af disse efterspurgte og ret kostbare arbejder.

Går man rundt på museets daglige udstilling, tænker man af og til: Kedeligt, at dette nu er på museum her – det er dog fra Nordslesvig; man kan tænke det samme, når man ser denne udstilling, men bør så erindre sig museumsinspektør Schoubyes ord, at det er bedre, at tingene i god tid blev købt hertil, end at de gik til i ligegyldighed over for det arvede, hjemmeforarbejdede. *ibs.*

**Andels-
Svineslagteriet
i Kolding**

Grundlagt 1888

Grænse­landets liv
grænse­landets sang

møder De i
Tydske Tidende

Syd- og Sønderjyllands store blad

Morsø Støbegods

Aktieselskabet
N. A. Christensen & Co.
Kongelig Hofleverandør
NYKØBING MORS

**Lolland - Falsters
Folketidende**

Stiftets største blad

Nykøbing P

Tønder Landmandsbank ^{A/S}

Kontorer i Tønder - Skærbæk - Ballum - Brede - Brøns -
Bylderup Bov - Frifelt - Højer - Tinglev - Visby

Paul Thomsen

Krusaa

Kolonial, spirituosa, køkkenud-
styr, trikotage, herreekvipering

Pindstrup Mosebrug

SAVVÆRK OG EMBALLAGEFABRIK

Telefon Pindstrup 06-396100

Besøg
landsdelens
museer

ANDELSBANKEN

Haderslev

Aabenraa

Graasten
Andelsslagteri

Giv bøger fra **HISTORISK SAMFUND** som gave

Læs

Dannevirke

Sønderjyllands ældste blad

BOGTRYK . OFFSET . BOGBIND

Th. Laursens Bogtrykkeri

Jernbanegade 8, Tønder tlf. 2 15 50

Ladelund
Landbrugs og Mælkeriskole

Brørup station

Sønderjyllands
Kreditforening

Haderslev

Sønderjyds
Tæppefabrik

A. R. Kjærby A-S
Højer

Graasten Bank ^{A/S}

GRAASTEN

¹/₂ Sønderjyds Frøforsyning
Frøavl & Frøhandel
Aabenraa

Restaurant **Grænsen**

C. Heiselberg
Krusaa

Hejmdals

BOGTRYKKERI

AABENRAA TLF. (046) 2 31 32

Spare- og Laanekassen
for Hobro og Omegn

Sønderjysk Månedsskrifts adresse:

H. P. Hanssensvej 9, Haderslev,
tlf. (045) 2 17 37.

Redaktørernes adresser:

Viceskoleinspektør W. Christlansen,
Brorsonsvej 37, Tønder.

Viceskoleinspektør Chr. Stenz,
Tøndervej 173, Abenrå.

Cand. polit. Inger Bjørn Svendsen,
H. P. Hanssensvej 8, Haderslev.

Tryk: Th. Laursens Bogtrykkeri, Tønder

HADERSLEV BANK

AKTIESELSKAB

HORSENS HAVN

- Mange moderne stykgodskraner
- 7,00 m vanddybde
- Havnen kan besejles dag og nat
- Store arealer ved kaj og jernbanespor ledige til udleje

Selskabs- og udflugtskørsel

Ruteautomobil-Aktieselskabet
for Haderslev Amt og By

Haderslev, tlf. (045) 2 38 55

DEN NORDSLESVIGSKE

FOLKEBANK
AKTIESELSKAB

AABENRAA

HOPTRUP HØJSKOLE - Hoptrup

Vinterskole for unge mænd og kvinder
3 eller 5 mdr. fra november ell. januar
Sommerkole for unge mænd og kvin-
der, 3 ell. 5 mdr. fra maj. **Axel Nielsen**

DANEBOG HØJSKOLE - ALS

3 mdr. sommer-, 5 mdr. vinterskole

Tlf. (044) 6 41 12

Gunner Rasmussen

M. Schaumanns Klædefabrik A/S

Afd. for kemisk rensning TRYLIN

Haderslev

SØNDERBORG HANDELSSKOLE

Handelsgymnasium - Handelshøjskole-
afdeling

Sdr. Landevej 30 - Tlf. (044) 2 55 25

WINDFELD-HANSENS BOMULDSSPINDERIER A/S

VEJLE

GRAM

KØLEANLÆG

BRØDRENE GRAM 1/5 • VOJENS